

A magyar demokrácia válsága (1945)

Az alábbi szöveg részlet az emlékezetes « Valóság »-cikkből. (Lásd Szabó Zoltán bevezetőjét.) Bibó tanulmánya a fenti címen a « Valóság » 1945. okt.-decemberi számában jelent meg. Kezdetől fogva nehezen lehetett hozzájutni, ugyanis a « Valóság »-ot kiadó MaDISz röviddel a megjelenés után visszavonta a kinyomott példányokat.

Az alanti részlet a teljes szövegnek mintegy kétharmadát tartalmazza. Az elhagyott utolsó harmad az 1945-ös koalíciós viták adottságait és kilátásait boncolgatja.

A magyar demokrácia válságban van. Válságban van, mert félelemben él. Kétféle félelem gyötri: fél a proletárdiktatúrától és fél a reakciótól. Tárgyi okok nem indokolják egyik félelmet sem: Magyarországon mindazok, akik proletárdiktatúrát akarnak, és mindazok, akik a reakció visszatérését akarják, elenyésző kisebbségben vannak, s külső erők sem néznék szívesen egyik fordulatot sem. A politikai élet végzetes félelmeinek azonban az a tulajdonságuk, hogy tárgyi előfeltételek híján is, pusztán a félelem erejénél fogva elő tudják hívni azt a veszedelmet, amitől félnek. Mindazok ugyanis, akik mértéktelenül félnek a proletárdiktatúrától, hatalmassá erősíthetik a reakció táborát, mindazok pedig, akik mértéktelenül félnek a reakciótól, hatalmassá erősíthetik a proletárdiktatúra, vagy legalább is valamiféle szélsőbaloldali diktatúra táborát. Ha az ország nem tud kiszabadulni a félelemnek ebből a csapdájából, előbb-utóbb óhatatlanul kettészakad egy ostobán feltett alternatíva körül: a nemzeti folytonosság hívei a reakcióval, a radikális változások hívei a baloldali diktatúra ügyével kerülnek egy táborba. A kettő között elsikkad minden nyugodt és biztos reformpolitika és újból kátyuba jut az ez év elején oly nagy reményekkel megindult magyar demokratikus fejlődés.

Hogy ezen a válságos ponton túljussunk, szét kell vágnunk a félelemnek azt a hinárját, amibe belebonyolódtunk. Hogy ezt megtehesük, látnunk kell, hogy mi az, ami válságba jutott Magyarországon.

Magyarországon válságba jutott az országnak a megszállókhoz való viszonya. Válságban van a kommunista párt taktikája s a reakció és fasizmus elleni küzdelem. Zavar van a szocializmus körül és áthidalhatatlannak látszó ellentét áll fenn a demokrácia értelmezése s a forradalom szükségessége tekintetében. Válságban vannak a demokratikus koalíció összes pártjai és válságban az egész koalíciós kormányzás. Közvéleményünk politikai szemlélete újból végletessé vált s ez a végletesség nem hőkken vissza attól sem, hogy az ország külpolitikai egységét, európai elhelyezkedését kockáztassa. Ezek a válság legkritikusabb pontjai.

Miben áll a megszállókhoz való viszony válsága?

Azt a hadsereget, mely magyar földön a fasiszta örület végzetét beteljesítette, mindenekelőtt három dolog jellemezte: először az, hogy — hála a nyilas árulásnak — nem bevonuló hadsereg volt, hanem harcoló hadsereg, másodsor az, hogy totális háborúban harcoló hadsereg, harmadszor pedig az, hogy néphadsereg. Néphadsereg nem úgy, ahogyan minden általános védkötelezettség alapján összeálló hadsereg képletesen a nép hadserege, azonban a háborúba valójában az állampolgársági engedelmesség és a közigazgatási apparátus hatékonysága viszi bele. Az

orosz hadsereg amellet, hogy egy modern és európai módon felszerelt és begyakorolt hadsereg volt, a felkelt nép hadserege volt abban az egész közvetlen és ősi értelemben, ahogyan csak az 1793. évi francia hadsereg, a Napoleon ellen felkelt tiroliak és spanyolok, a szerb komitácsik, a francia maquisard-ok és Titó partizánjai voltak azok: olyan embereknek a tömege, akik az ellenség fenyegető veszedelmét, a háború pusztításait, a zsarnokság és az elnyomás szörnyűségeit saját személyükre nézve is átélték és átéreztek és harcuk lendítő erői mindenekelőtt nem dresszúrából és nem állampolgári engedelmességből táplálkoztak, hanem az önvédelem és az elégtételszerzés legközvetlenebb és legszemélyesebb élményeiből.

Ezzel a totális háborúban harcoló, nép hadsereggel találkozott szembe a magyar lakosság: az a magyar lakosság, mely 1848 óta nem látott harcoló hadsereget, a török háborúk óta nem látott totális háborút, és Dózsa György hadserege óta nem látott néphadsereget. Hogy ez a hadsereg mitől szabadított fel bennünket, az a tömegek számára nem vált közvetlen élménnyé; a német iga szörnyűségét s a hitlerista elnyomás kísérteties precizitással kidolgozott technikáját csak az érző és gondolkodó lelkek s az üldözésre kiválasztottak ismerték meg; az ország lakosságának túlnyomó része — hála vezetőink bölcs és „nemzetmegóvó” politikájának, mellyel Magyarországot egészben találták a német imperializmus számára, — mindezt 1944 október 15. után is csak töredékes formában élte át. A harcoló hadsereg, a totális háború és a néphadsereg élményei tehát magyar földön egy-két nemzedék számára a szovjet hadsereggel kapcsolódnak egybe.

A találkozásnak ezeket a magában sem kedvező feltételeit bizonyos lélektani okok még súlyosbították. A szovjet hadsereget magyar földön egy rémhírpropaganda és egy vágykép előzte meg. A rémhírpropaganda szerint ez a hadsereg világnézeténél és nevelésénél fogva Istentől és minden erkölcsi értéktől elrugaszkodott emberek tömege, és egy olyan hatalmat képvisel, mely nemzetközi beállítottságánál fogva minden országot, melyre hatalma kiterjed, egyaránt tagállammá akar tenni a maga imperialista világbirodalmában. A vágykép szerint az orosz hadsereg a nemzetközi proletariátus fegyveres ereje, mely azért jött Magyarországra, hogy annak régtől elnyomott öntudatos proletárjait felszabadítsa. Magyarországon az emberek többsége, akik az orosz hadsereget várták, erre az alternatívára voltak rákészülve: erre volt beállítva minden reakciójuk és minden várakozásuk. A ferde világnézetesdítől évtizedek óta összezavarva, az orosz hadsereget kizárólag valamilyen világnézetnek a sémája szerint képzelték el, s eleven, húsból és vérből való emberek helyett sémákat megtestesítő ördögöket vagy angyalokat vártak.

Ezen a ponton volt a valóság a legmegzavaróbb hatású: ez a

hadsereg mindenekfelett idegen hadsereg volt. Voltak, akik rettegték tőle, voltak, akik várták, voltak, akik megszerették és voltak, akik csalódtak benne; egy várakozást azonban nem teljesített be, amit pedig rágalmozói és hívei tulajdonképpen egyöntetűen vártak tőle: nem világnézeti hadsereg volt, és Magyarországra nem úgy vonult be, mint egy olyan országba, melyet tagállamként a magáénak tekint, vagy amelyet világnézetileg át akar gyúrni vagy meg akar nyerni. Úgy vonult be, ahogy általában a győzedelmes szomszéd be szokott vonulni: a lakosság érdekeit kevénytényen alárendelve a háború szükségének, és katonáinak harci kondícióját szigorúan fölébe helyezve a lakosság életmegnyilvánulásainak. Ahol katonai érdekeit veszélyeztetve látta, megnehezítette életünket, anélkül, hogy ez lett volna a célja; ha ereje és biztonságérzete megengedte, nagylelkű volt ott, ahol legkevésbé várták tőle. Mindezek a tények, a háborús megpróbáltatások nagysága és a magyar közgondolkodás judiciumnélkülisége folytán együttvéve odavezettek, hogy a magyar lakosság teljesen képtelenné vált arra, hogy a megszállás különböző tényeit, különösen annak legelső szakaszában, emberi okok és okozatok normális láncolatába beillessze. A megszálló hadsereg ennek folytán a magyar lakosság számára teljességgel kalkulálhatatlanná vált s ez a helyzet az egész életet megtölti a kalkulálhatatlanság bizonyos elemeivel.

Mindennek a tetejébe ezek a megzavaró élmények olyan társadalmat értek, mely több évtizedes ferde szoktatás folytán a legteljesebb elgyávultság állapotában volt: ez a lakosság azt tanulta meg, hogy az egyenruhás emberrel szemben, még akkor is, ha csupán egy idézést hoz is a kezében, még feleselni sem nagyon lehet, s aki megpróbálja, anélkül, hogy magasabb hatalmassághoz tudna appellálni, szükségképpen rajtaveszít. Teljességgel csődöt mondtak e társadalom elrontott ösztönei azokban az elemi és kegyetlen helyzetekben, melyekben ember emberrel, szó szóval, gesztus gesztussal áll szemben: személyes helytállás, egyéni lélekjelenlét és a kis csoportok spontán összeműködése és önvédelme jelentik ilyenkor a fegyvertelen fegyvereit, melyek kockázatosak ugyan, de senki által meg nem tilthatók, sem rossznéven nem vehetők, különösen, ha olyan javakról van szó, melyeket értékesebbnek érzünk az életnél. A megszállás emberi feltételeinek leglényegesebb szabályozó tényezője: a megszállottak emberi tartása, magyar földön erőtlenséggel és kihagyásokkal működött.

Mindezeknek a súlyos élményeknek és zavaró momentumoknak az a végeredménye, hogy a megszálló hadsereg és a magyar lakosság viszonya súlyos előzményekkel meg van terhelve, s nem remélhető, hogy ezeket a tehertételeket a két nép karakterének az a közelsége, mely az első világháborúban őket oly közel hozta egymáshoz, s amely ma is sok apró jelben megnyilvánul, egysze-

rúen és gyorsan fel tudja oldani. A megszállás válságával, mint ténnyel, számolnunk kell.

E válság ténye nagyon komoly és nagyon súlyos kérdés, mert nem jelent többet és nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy Magyarországon a lakosság túlnyomó többsége a demokrácia és a felszabadulás ügyét és a háborúvesztés nyomorúságának tényeit összekapcsolja és könnyen lehet, hogy történeti emlékezetében tartósan is össze fogja kapcsolni. Ez pedig olyan veszély, aminek súlyosságát nem lehet eléggé leszögezni. Magyarországon máris keletkezőben van egy masszív tömbje az embereknek, akiknek egyetlen gondjuk, hogy vége szakadjon mindannak a bizonytalanságnak és félelemnek, mely a háborúvesztés óta a politikai és a mindennapi életet jellemzik: vége szakadjon akár annak az árán is, hogy Magyarországon a mult legkártékonyabb erői, melyek egy fél esztendeje nem látszottak messze a teljes megsemmisüléstől, újból erőre kapjanak és előtérbe jussanak. Pedig legyünk vele tisztában, hogy Magyarország számára életkérdés, hogy a régi világ összeomlása felszabadulás maradjon, illetőleg felszabadulássá legyen, s a beteg magyar társadalomszerkezetnek azok a nyomasztó tényezői, melyek a szovjet hadsereg megjelenésére tűntek el: a vadászó urak, a zárt kasztban élő tiszték és hivatalviselők, a csendőrök és sváblelkű nemzetnevelők vissza ne térhessenek. Gondoskodnunk kell tehát arról, hogy ha a mi számunkra a felszabadítás ténye örökre összekapcsolódik is a háborúvesztés legváltozatosabb fizikai és emberi nyomorúságainak emlékével, unokáink számára a felszabadítás emelkedjék tiszta, történeti realitássá azok által az eredmények, következmények és kedvező fejlődés által, amelyeket hosszú lejáratra megnyitott. Életbevágó kérdés Magyarország számára, hogy a szovjet hadsereg felszabadító teljesítménye a magyar demokratikus fejlődés számára megtartsa a maga jelentőségét és ne menjen veszendőbe. Ennek biztosítása nagyon súlyos feladat, melyhez kétségtelenül az eddiginél nagyobb nyomatékkal kell magának a felszabadító hadsereg vezetőségének közreműködését kérnünk. A feladat teljes sikeréhez azonban a magyar demokratikus erőknek egy sokkalta világosabb program és sokkalta kidolgozottabb eljárás alapján való újabb összefogására van szükség. Sajnos, a magyar politikai életnek azok a demokratikus erői, melyeken ez múlik, éppen maguk vannak leginkább benne abban a félelmi válságban, amelyből ki kell lábolnunk.

E félelmi válság egyik pólusa a kommunista párt taktikájának a válsága.

A kommunista párt jelenlegi hosszúlejárátú irányvonala a demokratikus erők koalícióján alapuló, népfrontos, demokratikus politika. Ennek a politikának 1945 elején történt programszerű

megnyilvánulásai látható megkönnyebbüléssel töltötték el a proletárdiktatúrától való félelemben élő magyar értelmiségi, polgári és birtokos gazdai rétegeket. Ma, csaknem egy esztendei koalíciós kormányzás után, melynek során a kommunista párt felső vezetése igen nagy — néha más pártokénál nagyobb — felelősségérzettel tartotta magát a demokratikus koalíció irányvonalához, az ország közhangulata ott tart, hogy élesen elválik egy kommunistabarát és egy kommunistaellenes részre. Az utóbbi rész szilárdabban hisz a proletárdiktatúra veszedelmében, mint valaha, s hajlandó minden „nemzeti” erőt koncentrálni ezzel a veszéllyel szemben. Ez a hangulat máris nagyfokú közeledést hozott létre a demokratikus koalíció konzervatívabb szárnya és a szó mindenféle értelmében vett valóságos földesúri, hivatalnoki és kapitalista reakció között, ami okkal hozza a másik oldalt a reakciótól való félelemnek nem kevésbé nyugtalanító állapotába.

A kommunista párt többsége ma erre az egész helyzetre, melyet leginkább a budapesti választások eredménye jellemzett, a következőképpen reagál: „Mi megpróbáltunk őszintén demokratikus politikai vonalat követni, de ha az ellenkező oldal ezzel visszaél, s a demokrácia leple alatt a reakciót csempészi vissza, akkor ütünk!” Ez magyarul annyit jelent, hogy a proletárdiktatúrától való félelem a politikai félelmek ősi szabályai szerint felidézi a semmiből azt a veszedelmet, melyet falrafestett. A szó klasszikus értelmében vett proletárdiktatúra ugyan nem lesz a fentiekben kifejezésre jutó kommunista elkeseredésből, de valamiféle kizárólagos baloldali kormányzásnak a programja vagy kísérlete még lehet belőle, ha ez ma nem is túl valószínű.

Kérdés, helyes-e a fejleményeknek az a mérlege, mely egész egyszerűen a kommunista párt készségét állítja szemben az ellenkező oldal merev ellenségességével. A kommunisták őszintén hisznek benne és ha a dolgok továbbhaladnak az elmérgesedés irányában, nyilván ez lesz náluk az uralkodó és elfogadott értelmezés. Szögezzük le tehát addig, amíg e véleményünk dogmatikus meggyőződésé nem merevedik, hogy ez a beállítás hamis. Annak a félelemnek a felidézésében, mely ma a kommunista párt körül fennáll, a kommunista párt maga is részes. Nem egyedül, de nagy részben.

A kommunista párt politikai taktikája nemcsak nálunk, de Európaszerte válságban van. Mi ennek a válságnak a lényege? A kommunista párt legfőbb jellemvonása a demokratikus többségrejutásra békésen váró szociáldemokratákkal szemben mindenekelőtt az, hogy a százszázalékos szocializmusnak, a direkt, forradalmi akciónak s az öntudatos, ha kell támadó kisebbségnek a pártja. Ennek megfelelően a kommunista párt taktikai nevelése elsősorban egy válogatott gárdának abszolút fegyelemhez való szoktatásán, földalatti szervezkedésen, konspiráción, az ellentétek dialektikus kiélezésén, minden ellenféllel szemben való bizalmat-

lanságon és a világnak a legszigorúbb módon társakra és ellenségekre való fölosztásán alapszik, az „aki nincs velem, az ellenem van” elve alapján. Ez adja meg a kommunista párt karakterét. Mi ezzel szemben a közelmúlt tanulsága, a pillanat parancsa és a közeljövő valószínűsége? Nem mondom, hogy mindennek az ellenkezője, de kétségtelenül egy csomó olyan dolog, amely a kommunista párt kialakult karakterével nem egyezik. A fasizmus szörnyű intermezzójának az egyik döntő tanulsága, hogy a kommunista pártnak más baloldali és demokratikus pártoktól való izolálódása lényeges tényezője volt a fasizmus uralomrajutásának. Ebből a tanulságból született az 1934 óta mindinkább előtérbe kerülő népfrontos politikai vonal. A népfront egyelőre merőben harci közösség volt, mely egészen a második világháborúig a legtöbb országban nem jelentette a kommunistáknak magában a kormányban való aktív részvételét. Ma azonban a háttérbe szorult harci szempontoknál sokkalta parancsolóbb okok kívánják a népfrontos politikának nemcsak a tartós fenntartását, hanem a kimélyítését is. Szükséges ez mindenekelőtt azért, mert Európa romokban hever és Európát fel kell építeni. A pusztulás olyan mértékű, hogy komoly igénnyel és a komolyság igényével senki nem állíthatja, hogy mielőtt az építéshez fogunk, előzőleg még egy külön, késhegyig menő harcot is le kell folytatnunk az építés kizárólagos jogának a kérdésében. Különösen nem lehetséges ez Magyarországon, ahol az újjáépítés olyan súlyos előzményekkel indul, hogy egy párt sem viselné szívesen egyedül az ezzel járó felelősség és szükségszerű közbeeső balsikerek terhét. Szükséges a koalíciós politika másodszer azért, mert a fasizmussal együtt csaknem a teljes hitelvesztésig lejáratódott a forradalmi romantikának néhány olyan momentuma, mely a kommunizmusnak is az elemei közé tartozott. Ma a céltudatos kisebbség direkt akciójával, a győzni akarás ellenállhatatlan lendületével s egyáltalán a forradalommal szemben az egész világ több-kevesebb fenntartással él, mert megtapasztalta saját bőrén azt, hogy nemcsak előrevivő forradalom képzelhető, hanem torz forradalom is.

De vajjon miért kell ennyi szóval fejtegetni a pillanat teljes forradalmatlanságát, kérdezhetik joggal a kommunisták, mikor a kommunista párt jelenlegi irányvonala fenntartás nélkül demokratikus alapokra helyezkedett, nem törekszik sem kizárólagosságra, sem diktatúrára, az a bizalmatlanság tehát, amely vele szemben mégis megnyilvánul, nem más, mint egy rosszindulatú és rosszhiszemű suttogó propagandának az eredménye. Valóban a kommunista párt mindezeket nagyon világosan és nagyon helyesen leszögezte. Csakhogy vannak dolgok, amiket nem elég leszögezni. A kommunisták tudják legjobban, hogy minden politikai irányvonalhoz hozzátartozik egy részletes kidolgozott eljárási és taktikai program, amely alkalmas arra, hogy ezt az irányvonalat

sikeresen át is vigye a gyakorlatba. Teljesen hiábavaló dolog szóbelileg leszögezni és ismételni a helyes irányvonalat, ha ugyanakkor a párttagitációban és akcióban továbbra is fennmarad a kizárólagosságnak és a direkt akciónak ha nem is az igénye, de az atmoszférája. Van a problémáknak egy bizonyos beállítása, melyet a kommunisták megszoktak, melyeket azonban egy demokratikus, koalíciós rendszerben nem lehet alkalmazni. Az a gondolat például, hogy minden eredmény s minden előrehaladás a kommunista pártnak köszönhető, egészen természetes ott, ahol a kommunista párt az egész társadalomnak a szervezett elitje; ezzel szemben ott, ahol csupán egy koalíciónak egyik pártja, lehet a legügye- sebb és legaktívabb, lehetnek kiemelkedő érdemei ebben vagy abban, de az érdemek egészen valamiképpen mégis csak meg kell osztoznia a többi párttal. Az az eljárási mód, mely a konkrét tárgyi tennivalókat minden pillanatban politikai taktikai fontosságuk szerint méri le s hajlandó a politikailag közelálló egyének, csoportok, tárcák látható sikerét az egész országvezetés és az egész újjáépítés céljait nem szolgáló kedvezésekkel növelni, a sikertelenségeket pedig valami címen feltétlenül más csoportok- nak tulajdonítani, mindez érthető egy hamarosan beálló szakítás árnyékában, magyarázható egy közeli választás izgalmaival, de egy komollyá vált koalícióban aztán igazán abba kell hagyni, ha nem akarjuk, hogy az újjáépítés és gazdasági talpraállítás menete meg ne zavarodjék s a politikai közszellem meg ne mérgeződjék. Az a gondolat, hogy minden megszerzett pozíciót tartani kell, teljesen helyén van egy olyan helyzetben, ahol egy hamarosan kitörésre kerülő végső harcra kell készülődni, de a legnagyobb mértékben riasztó egy hosszú lejáratra szóló koalícióban, mely csakis egy kölcsönös engedékenységen és rugalmasságon alapuló egyensúlyi állapotként maradhat fenn. Az az eljárás, mely minden engedményt új meg új követelésekkel követ nyomon, vezethet itt vagy ott részletsikerekre, egészben azonban az együttesből kiöli a kölcsönös lojalitás atmoszféráját. Az a gondolat, hogy a jogsza- bályokat nem kell szorosan alkalmazni, hanem a legteljesebb rugalmassággal a jogszabályok mögött álló világnézet nagy, végső céljaihoz igazítani, teljesen használható egy olyan helyzetben, ahol a terveket formáló célok és eszközök tekintetében nincs vita; olyan helyzetben azonban, ahol a jogszabályok egy kényes egyen- súlyi helyzet eredői és az észjárások és eljárási módok különbö- zősége folytán ők adják az egyedüli irányadó normákat, közös játékszabályokat, ott a jogszabályokat, különösen a koalíciót érintő részükben, precizen, mondhatnám túlzott lojalitással kell alkalmazni. Lehet koalícióra nem lépni, de ha koalícióra lépett valaki, le kell vonnia a következményeket. A feltétlenül baloldali taktika is elvezet bizonyos fajta eredményre, nemcsak a koalíciós taktika, de valamelyiket alkalmazni kell. A kettőt

szavakban és tettekben így kombinálni nem lehet, mert ennek az eljárásnak az az eredménye, hogy fölkelti mindazokat a félelmeket, melyek a feltétlen és kizárólagos baloldali taktikával járnak anélkül, hogy ezt a hátrányt az alkotás kizárólagos lehetősége kiegyenlítené.

A helyzet valójában az, hogy a kommunista párt látszólagos nagyfokú politikai rugalmassága mögött, mely „mindenre képes”, mert mindent alá tud rendelni taktikai szempontoknak, a valóságban a legnagyobb fokú rugalmatlanság áll. E rugalmatlanság gyökerénél, mint minden lélektani megmerevedés gyökerénél, nem elvek, hanem történeti élmények állanak. A világ kommunista pártjainak van egy nagy közös archimedesi pontjuk, mely számukra bátorság s elbátortalanodás forrása egyaránt: ez a Szovjetunió. Az 1917—1920 közötti idő volt Európában a szocializmus forradalmi uralomrajutásának nagy lehetősége, mely Oroszországon kívül végül is megragadatlanul maradt. Azóta a történelmi szükségszerűség szakértői ezerszer bebizonyították, hogy ennek mind így kellett történnie, ez azonban nem változtat azon, hogy a forradalmi szocializmus európai hívei egy nagy elmulasztott alkalom érzésével gondolkodnak vissza az első világháború utáni pár évre és nem tudnak szabadulni egy mágikus erejű dátum, 1917 bűvölete alól. A Szovjetunió megalakulásáig a világ kommunistái egy világot átfogó, azonos ritmusú mozgalmat alkottak, melyben a meglévő polgári rend megdöntésének s a jövő szocialista társadalmi rend előkészítésének munkája egyenlő dinamikával folyt. A Szovjetunió megalakulása e vonatkozásban döntő választóvonalat jelent: a Szovjetunió megindult a szocialista építő munka páratlan diadalútján, az európai kommunista pártok viszont 1917 óta alig építették tovább a jövő társadalom szocialista vízióját, annál többet a politikai taktika tudományát, vagyis annak az elméletét, hogy melyik az uralomrajutás helyes módja, magyarul: hogyan lehet és hogyan kell az 1917—1945 közötti páratlan oroszországi sikert másutt is megismételni. Erre pedig a történelmi folyamatok ismeretében egyféleképpen lehet válaszolni: ugyanazt sehogya. A lélektani fixáltságnak az az állapota, melyben az Oroszországon kívüli kommunisták élnek, egy bizonyos kontrasztelekciót is létrehoz, mert elriasztja azokat, akik a konkrét alkotó munkát többre becsülik a hatalomrajutás központi kérdése körül forgó harci állapotnál. Mindez egy bizonyos falat von a kommunisták s a pillanatnyi realitás közé: minden dogmatikus és programszerű realizmusuk mellett is elsovadt bennük az a, politikában alapvető, realitásérzék, mely a pillanat mindig változó parancsait azonnal megragadni képes. Realitásérzékük jól csak akkor működik, mikor a nagy, mintául szolgáló oroszországi helyzetek megragadásáról van szó; ezért volt Európaszerte a kommunisták nagy pillanata a hitlerista rémuralom elleni föld-

alatti harc: az egyetlen helyzet, melynek feltételei az oroszországi akciót determináló cári zsarnoksággal analógiát mutattak. A kommunizmus mai helyzete azonban radikálisan más és lenini vagy sztalini méretű realitásérzék kellene a megragadásához.

A népfrontos, koalíciós és demokratikus vonal tökéletes újdonság és nagyon döntő fordulat a kommunista mozgalom életében, s konkrét módszereinek a kidolgozása ugyanolyan nagy feladat, mint amilyen óriási cselekedet volt Lenin részéről az, hogy a fejlett és iparosodott országokra szabott marxi programot eredményesen át tudta vinni egy elmaradt, feudális agrárország viszonyaira, s amilyen döntő cselekedet volt Sztalin részéről az, hogy az egyetemes világforradalomból kiinduló marxi-lenini programot alkalmazni tudta egy olyan helyzetben, amikor egy területileg körülhatárolt szocialista birodalom áll szemben más, közeljövőben a teljes szocializmusra át nem térő hatalmak között. Ma az a teljesen új helyzet és óriási feladat áll az európai kontinens kommunistái előtt, hogy a demokratikus, koalíciós, népfrontos politika számára készítsenek konkrét akcióprogramot. Az új helyzet legfőbb jellegzetessége az, hogy hosszú ideje tartó merőben harci és ideológiai állapot után konkrét, konstruktív feladatok elé állítja a kommunistákat, de nem olyan feltételek mellett, mint amilyenekre fel voltak készülve. Kérdés azonban, hogy a demokratikus koalíció politikája éppen ezért nincs-e oly mértékű ellentétben a kommunista párt kialakult karakterével és elvi céljaival, hogy azt semmiféle politikai taktikával nem lehet áthidalni? Magyarországon ez a nézet mind a kisgazdapárt jobboldalán, mind a kommunista párt baloldalán erősen el van terjedve. Valóban, ha egyszer a kommunizmust a szociáldemokráciától a direkt akció és a forradalmi lendület gondolata különbözteti meg, és az, hogy a harcos kisebbség jogait hirdeti a merőben szavazó többség felett, akkor mi marad meg belőle, ha mégis elfogadja a parlamentáris demokrácia módszereit? Vajjon a szociáldemokrácia nem ugyanazt tette-e és nem ezzel vont-e magára a legélesebb kommunista kritikát és megbélyegzést? A kérdés súlyos, s ha a válasz negatív, akkor azt az egész politikai vonalat, melyen ma az európai politikai regenerálódási kísérletek haladnak, nyugodtan abba lehet hagyni. Szerencsére a helyzet nem ez. A kommunizmus és a parlamentáris demokrácia összeegyeztetésének ugyan elég keskeny az ösvénye, de az ösvény járható. Hogy a kommunisták reá tudnak-e lépni, az persze a jövő titka. A kommunista mozgalomnak ehhez meg kell tennie mindazokat az engedményeket, melyek a parlamentáris demokráciának, mint platformnak az elfogadásából következnek: meg lehet tennie ezeket az engedményeket azért, mert mindezek után is marad egy külön, sajátos és nélkülözhetetlen mondanivalója, ami megkülönbözteti mindenekelőtt a szociáldemokratáktól,

s természetszerűen minden egyéb demokratikus párttól és mozgalmától. Ez a mondanivaló abból áll, hogy a kommunista párt tartja és őrzi szilárdan annak a tudatát, hogy demokratikus átalakulás nem létezik a társadalmi erőviszonyok radikális megváltozása nélkül, és semmiféle demokratikus szabályt nem szabad arra kihasználni engedni, hogy a társadalmi erőviszonyoknak a demokrácia érdekeivel ellentétes változását fedezzük vele. A demokrácia helyes értelmezésével kapcsolatban erre az alapelvekre még bővebben ki fogunk térni. Elvileg tudják ezt más pártok is, mindamelllett ma egyedül a kommunista párt az, mely állandóan és tudatosan számotartja a pártok és pártharcok mögött a társadalmi erőviszonyok állását s ha ezt nem tenné, akkor politikai életünk hamar beleesnék abba a kényelmes meggyőződésbe, hogy a földreform és a demokratikus választójog után nincs más dolgunk, mint szépen, szabályosan működtetni beindított demokratikus intézményeinket.

A kommunisták minderre azt felelik, hogy mindezt ők nagyon jól, sőt jobban tudják s éppen ezért állottak élére a fasizmus és a reakció elleni harcnak. Sajnos, éppen ebben van a legkevesebb köszönet.

A demokrácia magyarországi válságának a központi része a reakció és a fasizmus elleni harc válsága. Nem kétséges, amint ezt büszkén hangoztatni is szokta, hogy ennek a harcnak az élén a kommunista párt áll. Egy esztendő óta az ország társadalmi, gazdasági és politikai életének legkülönbözőbb pontjain ragadja üstökön és semmisíti meg a reakciót, és minden héten újabb és újabb fészkeket fedez fel. A csodálatos csak az, hogy a reakciónak és a fasizmusnak minél több fészket fedezik fel, annál szűkebb lesz a demokrácia platformja és annál szélesebb a reakcióé, s minél több ponton semmisíti meg a kommunista párt a reakciót, annál inkább izolálódik ő maga az egész országban. Mindez nem ok nélkül van így, mert ez is beletartozik a kommunista párttaktika válságának elemei közé.

Annak a reakció és fasizmus elleni harcnak, melyet a kommunista párt inaugurált, a következők az alaptételei: a reakció és a fasizmus egységes világnézet, melynek minden hívét kíméletlenül napvilágra kell hozni, valamiféle büntető akció (nemigazolás, internálás, népbíróság) formájában ártalmatlanná kell tenni s ez az akció már önmagában is az újjáépítést szolgáló konstruktív politikai cselekedet, minthogy az újjáépítés minden akadálya a fasizmus és reakció mesterkedésére megy vissza.

Mindebben van egynémely igazság, egészében azonban az egész beállítás teljességgel félrevezető.

A legnagyobb félrefogás a reakció és a fasizmus egy kalap alá vétele. A kommunista taktika régtől fogva megszokta, — éppen a politikai kizárólagosságra való törekvés jegyében, — hogy egyetlenegy, kizárólagos ellenfelet tételezzen fel, mely minden rosszban ott van, ha nem láthatóan, akkor mögötte. Ez a beállítás tárgyilag nyilván téves, de egy bizonyos harci helyzetben kétségtelenül logikus és hasznos: kizárólagos harchoz meg kell találni az egységes ellenfelet is. Így találta meg a kommunizmus a minden mögött ott álló kapitalizmusban, Hitler a minden mögött ott álló zsidóban, s mindezek valójában csupán szekularizált átírásai a kereszténység minden rossz mögött ott álló egységes Sátánjának. Ezzel szemben a mai, koalíciós és demokratikus irányvonalnál ez a beállítás meglehetősen használhatatlan. Európa politikai frontjai ma egészen világosan nem két részre, hanem három részre oszlanak: konzervatív tradicionalizmusra, baloldali szocializmusra és mindkettőjük torz egyvelegére, a fasizmusra. Ha reakció alatt megmerevedett, torz tradicionalizmust értünk, akkor reakció és fasizmus között van mély összefüggés, de ha el akarunk igazodni a tények között, akkor nincs értelme szimplán szövetségessé ként beállítani őket. Különösen veszedelmes egy kalap alá venni őket az ellenük való harc szempontjából. A fasizmus egy aktív, támadó álláspont, mely végső, teljesen kibontakozott, torz formájában az európai múlt és az európai jövő elleni együttes bűnös támadásként jelentkezik. Akik ebben részesek, azokat meg lehet és meg kell büntetni, enyhébb esetben meg lehet nekik bocsátani, de mindenképpen úgy lehet őket kezelni, mint bűnösöket. Viszont ez a büntetés elsősorban nem valami újjáépítő, konstruktív cselekedet, hanem egy multat lezáró elégtételszerzés és elégtételadás. A nyilasokat és Hitler bérenceit nem azért kell megbüntetni, hogy ezáltal a magyar demokratikus fejlődés útját megnyissuk, mert ezzel magával a demokratikus fejlődés útját egyáltalán nem nyitottuk meg, hanem azért, mert ezzel tartozunk az igazságnak, tartozunk a megsértett emberiességnak, és tartozunk a magunk bemocskolt becsületének. A demokratikus fejlődés útjának igazi megnyitása nyilvánvalóan a másik, a reakció elleni harc. Ezt azonban tárgyalótermekben nem lehet nemcsak hogy lefolytatni, de nagyon veszedelmes egyáltalán el is kezdeni. A reakcionárius elsősorban nem támadó emberfajta, hanem minde nekfelett egy valamihez kötött, érdekviszonyokba vagy előítéletekbe mereven beágyazott emberfajta. A fasizmussal való sokat emlegetett szövetsége is elsősorban azon épül, hogy a fasiszta — többek között — olyan dolgokat támad, amelyekről a reakciós fél. A reakció sokkal kevésbé látható, s inkább állapot lévén, mintsem szándék, sokkal kevésbé szemrehányható, tehát büntetésekkel meg nem fogható valami.

Mindez nem jelenti azt, hogy a reakció erőivel szemben nem

A FASIZMUS ÉS A REAKCIÓ ELLENI HARC VÁLSÁGA

lehet keményen harcolni. Nagyon is lehet és kell is, de ez a harc sokkal nehezebb és sokkal komplikáltabb dolog, mint a fasizmus elleni harc. Sokkal több körültekintést, sokkal raffináltabb taktikát és sokkal differenciáltabb eljárásmodot követel. A reakció hatalmi bázisait lehet igen kemény jogszabályokkal, például földreformmal sújtani, de ennek a hátránynak nem kell, sőt nem is jó büntető és megbélyegző jellegűnek lennie, mert ez az akciót nem erősíti, hanem gyengíti. Nem volna például jó kimondani, hogy a földet azon a címen kell elvenni a nagybirtokosoktól, mert embertelenül bántak a cselédjeikkel, mert ezzel kivételt indokolunk a cselédjeikkel jól bánó földesurak számára, holott az ország számára jó és rossz földesurak csaknem egyformán kártékonyak, nem rosszaságuk, hanem a társadalmi és gazdasági életben való egészségtelen elhelyeződésük miatt. Ugyanilyen félrecsúszásokra vezethető vissza az igazolási eljárás csődje is. Az igazolási eljárást egyszerre vádolják enyheséggel és embertelen szigorúsággal s mindkét vád jóhiszemű, csak a kiindulópontok térnek el. Egy eljárástól, mely feljelentéseken, vádakon, tanúkon és védekezésein épül föl, hiába várjuk azt, hogy megtisztítsa a tisztviselői kart a reakciós, a maradi, vaskalapos, tehetségtelen és kasztszellemű tisztviselőktől: ha ezt várjuk tőle, akkor valóban túl enyhe volt, mert túlnyomó részben nem a tisztviselők egyéniségét és szakmabeli értékét, hanem az ellenük felhozott adatokat nézte. Ha azonban rájövünk arra, hogy egy végeredményben megtorló eljárás csak felróható tények alapján járhat el, akkor egyszerre valóban embertelenül túlszigorúnak kell tartanunk, ha helyenként fellebbezési lehetőség nélkül ítélték és elítéltek érzelmi megnyilvánulások, alantasokkal való szigorúság, hivatali konzervativizmus s egyéb alig megfogható momentumok alapján. A tisztviselői kart igen erélyesen fel kell frissíteni, de nem megtorló alapon: attól a bizottságtól vagy más szervtől, mely a kicserélést és felfrissítést végzi, nem várhatunk hatékony munkát, ha abban a tudatban kell dolgoznia, hogy akit kiselejtez, azt egyben meg is bélyegzi s esetleg élelmiszergyéjtől is megfosztja. Nem csoda, hogy ott, ahol mégis ráléptek az igazoló bizottságok erre az útra, súlyos és elmérgesedő sebeket ütöttek anélkül, hogy működésük szelekciós hatása számbavehető lett volna.

A reakció elleni ilyen harcnak a legnagyobb betegsége az, hogy nem tud különbséget tenni a szorosán vett reakció szűk köre és azok között a konszolidációs elemek között, akik az által válnak reakciósokká, hogy a reakció elleni harc megfélemlíti őket. Annál pedig igazán nincs haszontalanabb, mint egy emberfajtát, mely a legtöbb kárt azzal okozza, hogy fél, büntetésekkel fenyegetni, mert ezzel csak azt érjük el, hogy még jobban félni fog. Az még nem volna baj, ha egyszerűen reakciónak bélyegeznünk minden konzervatív politikai álláspontot. Valóban Magyarország

1944-ben a fejlődési zsákutcának, az eleven tradícióktól való végleges elrugaszkodásnak és a politikai erkölcsök lezüllesztésének olyan mélypontjára jutott, hogy a legtisztességesebb konzervatívizmussal szemben is felvethető az a kérdés: mit akar egyáltalán Magyarországon konzerválni? Ahhoz, hogy ma Magyarországon konzervatív legyen valaki, ha az osztályérdek tényezőjét nem számítjuk, vagy egy temperamentumbeli merevség, vagy egy ítéletbeli vakság kell. Kétségtelen azonban, hogy van a konzervativizmusnak egy ennél szélesebb értelemben vett nem megvetendő eleme, amely egészen egyszerűen azokból áll, akik akár társadalmi helyzetüknél, akár neveltetésüknél, akár temperamentumuknál fogva csupán a biztonságnak egy bizonyos fokán belül képesek élni s akik számára a reakció elleni harc kilengései folytán reájuk eső bizonytalansági tényező, hozzáadva az összeomlás bizonytalanságaihoz, elviselhetetlen. Ezeknek nem tömény politikai konzervativizmus az igényük, hanem a feltételeknek egy bizonyos kiszámíthatósága, szabályozottsága, rendezettsége, egyszerű és rövid szóval **k o n s z o l i d á c i ó**. Ezt a szót a magyar baloldal előtt a bethleni program diszkreditálta. Azonban nagyon vigyázzunk, hogy a fürdővízzel együtt a gyermeket is ki ne öntsük. Nem véletlen, hogy Bethlen ezzel a szóval a maival sokban egyező helyzetben olyan óriási sikert ért el. Az, hogy visszaélt ezzel a sikerrel és a konszolidáció révén felszabadult erőket egy feudális restauráció szekerébe fogta, az az ő perfidiája s nem a konszolidáció hibája. Ma ugyanezzel a varázsszóval, ugyanolyan, sőt még nagyobb sikert lehetne elérni, és ma még nincs elrontva annak a lehetősége, hogy az ilyen módon felszabaduló erők az új demokratikus Magyarország hatóerőivé váljanak. Mindenesetre azonban már erősen mozgásban van egy olyan fejlődés, mely a konszolidációt mindenekfölé helyező elemeknek a reakcióval való újbóli egybekapcsolódását készíti elő. S ez az a pont, ahol a reakció elleni harc ellentétbe kerül a koalíciós politikai vonal szükségleteivel. A koalíció lényege — magyar viszonylatban — az, hogy a kommunista párt egyugyanazon koalícióban van a kisgazdapárttal. A kisgazdapárt, bár tudott distanciát tartani a 25 éves kormányzati rendszer ellenforradalmi szellemétől, mégis bevett és elfogadott közszereplője volt sokkal inkább, mint a politikai értelemben gettóban élő szociáldemokrata párt. Azoknak a kommunistáknak, akik ezzel a kisgazdapárttal koalícióra léptek, tudniok kellett, hogy ezt miért teszik: nyilván azért tették, hogy ezzel leválasszák a nemzeti gondolatot kisajátító 1920—45 közötti közéleti platformnak egy szigorúan nemzeti, meglehetősen statikus, de ugyanakkor becsületesen demokratikus szereplőjét, és általa s rajta keresztül konszolidációs erők közreműködését a demokrácia számára megnyerjék. Tudniok kellett, hogy olyan rétegekkel léptek szövetségre, melyek számára a demokrácia nem késhegyig menő,

ingerült s ha kell, izgága harc emberi méltóságért, szabadságért és egyenlőségért, hanem mindenekelőtt rend, jog és biztonság. Mindez persze veszélyesen emlékeztet arra, amit a szocializmus a „burzsoá” neve alatt foglal össze, azonban nem a legrosszabb fajtából: a kiscgazdapárt elemei közül a merev, rideg érdekvizonyokba beágyazott kapitalizmus eredetileg hiányzott s ma sem tartozik oda szervesen. Ezek az elemek az ellenforradalmi kormányzatokat a konszolidáció jegyében fogadták el s, ugyanennek a jegyében fejtették ki azt a fasisztaellenességet, amely valóban nem jutott odáig, hogy ellenállási akcióiért európai dícséretet kapjon, azonban mégis csak hitlerellenesség volt, és súlyos zavarokat okoz, ha ez a fajta hitlerellenesség, melyet az országnak igen tekintélyes része hitt elegendőnek, helyel-közzel a legsötétebb fasizmussal kerül egy megítélés alá.

A kommunista pártnak ezekkel a konszolidációs tényezőkkel szemben folytatott akciói, mint mindenütt másutt, itt is sematikusak és merevek. Elvileg megállanak, de a magyarországi társadalmi realitásra nem illenek. A kommunista párt általában azt a kategorizálást követi, hogy a barátságos és biztató nyilatkozatokkal mindig az értelmiséghez fordul, lehetőleg a szabad értelmiség, a haladó értelmiség, vagy a szakszerű (műszaki, stb.) értelmiség jelzőivel, ezzel szemben ostorozza a megsontosodott hivatalnok osztályt, a fasizmust kiszolgáló vagy gyáván eltűrő polgárságot és középosztályt. Magyarországon azonban a teljesen külön helyzetben levő zsidó értelmiségtől eltekintve az értelmiség, hivatalnokság, középosztály és úriemberség komplexumai reménytelenül összefonódnak és egységes társadalmi csoportot, ezzel együtt egységes problémát alkotnak. Ebből kiemelni, külön kezelni és külön megbélyegezni legfeljebb a jobbágyi alázatot megkövetelő úri szellemiséget lehet, a többi azonban szétbogozhatatlanul egy képződmény, még akkor is, ha egyes tagjai véletlenül szabad értelmiségi pályákon működnek, vagy véletlenül szakemberek is. Nagyon komoly érveket lehet felhozni amellett, hogy ezzel a réteggel egészében egyáltalán nincs mit kezdeni; aki azonban koalícióra lép vele, nem járhat el úgy, mint az egyszeri falusi legény, aki a plébános kérdésére, hogy miért veri a másikat, mikor a felebarátja, azt felelte: azt a felét verem, amelyik nem barátom. A kommunista párt különböző megnyilvánulásának az a hatása erre a rétegre, melynek judiciuma amúgy is, mint a magyar közvéleményé általában, igen ingadozó, hogy állandóan hánykolódik a bizakodás és a megijedés között. Ha egyik nap hallanak felszólításokat az értelmiséghez, akkor láthatóan boldogok, hogy az reájuk is vonatkozik, ha azután a másik nap a hivatalnoki reakció elleni támadásokat hallják, átmenet nélkül visszaesnek a fasiszta és német propaganda szokásos, beléjük rögződött rémképeibe, s a kommunisták biztatásait csak

raffinált és beugrató taktikának képzelik. Nem csodálom, ha a kommunista rendőröknek az a véleményük, hogy nem baj, ha néhány úrral több van az internálótáborban, még ha az illetők saját fogalmaik szerint németellenesek voltak is. De aki a kisgazdákkal koalíciózni akar, az tegye magáévá az ilyenek feletti felháborodást, mert különben ez a koalíció elakad. Nem csodálom, ha kommunisták úgy vélik, hogy a minisztériumok régi főtisztviselőit, még ha nincsenek is kompromittálva valamiféle jobboldaliságban, internálni kell reakciós és vaskalapos jogászkodás címén, vagy valami hasonló címen. Aki azonban az internálást komolyan számbaveszi, mint a közszolgálat felfrissítésének eszközét, az ne csodálkozzék, hogy a hivatalok levegője megmérgeződik s a hivatalok a tüntető baloldaliság és a lappangó reakció fészkévé válnak. Hivatalnokot internálni olyan valamiért, amiért fegyelmet indítani nem lehetne, végzetes félreismerését jelenti nemcsak a magyar bürokrácia, de általában minden hivatal lélektanának.

A konzervatív, tradicionalista reakció elleni harcnak tehát az igazolási eljárás, a népbíróság és az internálás nem alkalmas eszközei. Ezeknél sokkal hatékonyabb, nem egyeseket megbélyegző, hanem egész rétegek feltételeit megbélyegzés nélkül megváltoztató intézkedésekre van ehhez szükség egy átfogó reformpolitika jegyében. A megtorló intézkedések maradjanak meg Hitler bérencei, az emberi méltóság arculesapói, a fajelmélet pri-békjei, a magyarság becsületének bemocskolói és a nemzet katasztrófájának okozói részére.

Sajnos, az a helyzet, hogy a szorosabban vett kis és nagy népellenes és háborús vétkek ellen folytatott harc is kátyuba vezetett. Hálátlan feladat a reakció után most a fasisztákat is „védeni”, de meg kell állapítanunk, hogy az ellenük folyó harc is rossz vágányra került, mert nem szabott az üldözendő személyek körének ésszerű és tárgyilag megfogható határt. Aki egy ilyen harcnak Magyarországon nekikezd, annak számot kell vetnie azzal, hogy Magyarország nem egy belsőleg egészséges ország, ahová a hitlerizmus csupán a német hadsereg nyomában jelent meg s néhány politikai szegénylegényen kívül más partnert nem talált. Hanem egy szerencsétlen, ferde és kóros fejlődésű ország, ahol a hitleri agresszióknak éppen az volt az egyik legnagyobb segítője, hogy a faszizmus bizonyos jelszavaira anélkül, hogy gyökerestül fasisztákká váltak volna, komoly középosztályi, értelmiségi, kispolgári, sőt proletár rétegek reagáltak. Politikai fejlődésünk elferdülése folytán a faszizmus oldalára rengeteg szociális feszítőerő és reformszándék szorult, és rengeteg olyan rossz judiciumú, de jószándékú elem került, amely a reakciótól való utálatában inkább együtt haladt bizonyos pontig a forradalomnak a faszizmusban megtestesült torz formáival, mintsem a feudális reakció valamilyen formáját válassza. Annál is inkább, mert Ma-

gyarországon 25 év alatt a tiszta baloldaliság teljes emberi és politikai vesztégzár alatt volt s a fórumon zajló politikai küzdelmek 1920—1945 között a reakció és a fasizmus egymás közötti harcai voltak. Nemkevésbé reagáltak ezek a rétegek a fasizmus „szociális” tartalma mellett annak „nemzeti” tartalmára. Reagáltak mindenekelőtt azon a különleges mérgező közegen keresztül, melyet Magyarország megesonkítása jelentett. Ez alakította ki azt a közkeletű beállítást, mely kizárólag a bennünket ért igazságtalanságra függesztette szemét s teljességgel vakká vált aziránt, hogy a németekkel párhuzamos külpolitika erkölcsi alapja a hitlerizmus uralomrajutása után megszűnt, még akkor is, ha igazságtalanságok reparálására irányult. E rétegek tekintélyes része, még ha kimondottan idegenkedett is a fasizmustól, Magyarország területi igényei miatt egészen 1944 október 15-ig nem tudta átlátni a német győzelem óriási veszélyeit, s csak akkor és utóbb érte őket ebben a beállításukban óriási megrázkódtatás, s csak a Budapestet rommá védelmező s a Dunahídat felrobantó németekkel szemben kezdték sejteni — későn — hogy itt valahol eltévesztették a helyes utat. Ez a megzavarodás ezeket a rétegeket politikai síkon egy olyan fehér lappá tette, amire 1945 elején minden komoly meggyőző erővel, összefüggő reformprogrammal és realista taktikával fellépő baloldali mozgalom azt írhatta volna fel, amit akart volna. Ma ez a fehér lap csaknem betelt a félelem, a megriadtság és az elégtételkeresés igéivel. Aki ugyanis ezeket a rétegeket meg akarja nyerni, annak számot kell vetnie azzal, hogy ennek tagjai potenciálisan mind „fasiszták” voltak abban az értelemben, hogy hasonló helyzetekben mindazokat a kisebb fasiszta cselekedeteket (nem gyilkosságokra, feladásra és hazaárulásra, hanem háborús frázisokra, antibolsevista nyilatkozatokra, engedelmes katonai bevonulásra, stb. kell gondolnunk) elkövették volna, és pedig az esetek túlnyomó részében a lelkiismereti kötelességteljesítés legbiztosabb tudatában, melyekért ma sokan népbíróság és igazolóbizottság előtt felelnek. Minden feltétele megvan annak, hogy ezek a rétegek a maguk beállítását súlyos és kártékony tévedésnek ismerjék be, ehhez azonban szükséges egy olyan közhangulat, hogy ez a tévedés, minthogy egy egész korszak és egy egész nemzedék tévedése volt, a benne résztvevő egyénekekkel szemben megbocsátható. Ez a hangulat a reakció és a fasizmus ellen beindított harcban teljességgel hiányzik: sorra ítélnék el, gyakran igen súlyosan, embereket olyan konvencionális antibolsevista és revizionista kijelentésekért, melyekért ugyanazzal a fáradsággal ezreket és ezreket elítélhetnének, akik ugyanilyeneket mondtak, vagy mondhattak. Ne felejtjük el, hogy az elmúlt 25 év alatt az irredentizmus és a bolsevizmussal való szembenállás olyan kopott és konvencionális közhelyekké váltak, amelyek a legvidékibb asztaltársaság

névnapi szónoklataiban is megkapták a maguk kötelező helyét. Ha most ma elkezdjük 1920-ig visszamenőleg ezeket a megnyilvánulásokat kutatni, és pláne büntetőszankció alá vonni, akkor gyakorlatilag személyes „jóakarókon” és a legötletszerűbb esetlegességen fog múlni, hogy az ilyen megnyilvánulások óriási tömegéből melyik és miért kerül büntetés alá. Külön tetőpontja az oktalanságnak, ha a teljességgel konvencionális, a folyó háborúra nem utaló bolsevistaellenességet még külön összekapcsoljuk a Szovjetunióhoz való viszony kérdésével és 1941 június 22 után minden konvencionális és közhelyszerű kommunistaellenes megnyilvánulást egyben háborúra való uszításnak minősítünk.* Ezzel csak azt érjük el, hogy megnyerhető elemek megnyeretés helyett elvadulnak s oly nagy számú embert juttatunk büntetőszankciók árnyéka alá, hogy azok veszedelmessége vagy rosszakarata úgyszólván semmivel nem valószínűbb, mint a társadalom szabadlábbon maradt többi tagjaié. Ezért állunk ma ott, hogy nem-igazolás, internálás, sőt a népbírósági ítélet is elvesztette diffamáló hatását: nem szégyen, hanem szerencsétlenség. S hiába a dörgedelmek azok ellen, akik „szentimentális” részvételt vannak a bűnösök iránt, mert dörögni azok ellen kell, akik eljárásukkal a vádlottak iránt olyan mennyiségű szimpátiátömeget keltettek fel, hogy azzal nem a fasizmust sebeztek halálra, hanem épp ellenkezőleg lehetőséget adtak neki, hogy ennek a szimpátiának az árnyékában a maga irányában is megengedhesse a közvélemény erkölcsi ítéletét.

Hogy a fasizmus és a reakció elleni harc rossz vágányon van, azt érezte a kommunista politika is, s feltehetően ez a felismerés vezetett a kisnyilasok javára szóló akcióra. Ez helyes volt, azonban össze volt kapcsolva a „hivatalnoki” reakció elleni fokozottabb büntetőakciókkal, melyek más irányban váltottak ki erős visszahatást s a kisnyilasokkal szemben gyakorolt könnyítések hatását teljesen lerontották. Sőt, az az eljárás, mely könnyített a kisnyilasokon, viszont szigorú volt a konzervatív nem-nyilasokkal szemben, a legnagyobb mértékben gyanút keltett a tekintetben, hogy itt nem nagylelkűségről, hanem csupán céltudatos hatalmi politikai akcióról van szó. Ma ott tartunk, hogy a reakció elleni eddigi harc módszereinek hatására fasisztákból, reakciósokból, reformerekből, búsmagyarokból és finom európaiakból a reakciónak egyetlen masszív tábora kovácsolódik össze a kommunistáktól való félelem közös érzelmének a jegyében.

A reakció és a fasizmus elleni küzdelem egészséges mederbe csak akkor juthat, ha először is világosan elválasztjuk a fasizmus

* Jogászilag ez ugyanolyan értékű, mint az ellenforradalmi büntetőbíráskodásnak az a komisz gyakorlata, mellyel minden kommunista szervezkedést egyben idegen hatalom javára való kénkedésnek is nyilvánított s az ennek megfelelő súlyos büntetőjogi szankciók alá vont.

és a reakció ügyét: a fasiszta akciókat üldözni kell a büntetőjog eszközeivel, a reakció ellen harcolni kell a reformpolitika eszközeivel. A népbíróságok elé valóságos, felróható bűnöket kell vinni, nem pedig a 25 évig uralkodott magyar politikai korlátotság tipikus, konvencionális megnyilatkozásait. Aki pedig népbíróság elé nem való, de „van valami a füle mögött”, az adjon a nemzetnek egy meghatározott és szabályozott elégtételt, ezzel azonban nyerjen bocsánatot is. S főleg ne kerüljön rosszabb helyzetbe és rosszabb kezekbe, mint azok, akik bíróság előtt felelnek vétkeikért. Ezen a ponton kell rátérnünk a rendőrség és az internálások ügyére.

Az egész válságban a rendőrség ügye központi jelentőségű, mert a kommunistáktól és a proletárdiktatúrától való félelem konkrét okait — a megszállás nehézségeitől eltekintve — elsősorban a rendőrség szolgáltatja.

A magyar rendészeti apparátus az 1945-ik esztendő nagyobb részében a kommunista párt számára jelentett „pozíció”-t. Az ezzel kapcsolatos bajokról a vidéki „kiskirályok” címszava alatt sok elítélő szó esett a kommunista párt vezetői részéről, sok irányban történt tisztogatás és sok engedmény is történt a többi pártokkal szemben. Mindamellet a koalíció balszárnyán a rendőrséget — elismerve egyes túlkapásokat — úgy értékelik, mint a népi demokráciának igen jelentős, előretolt őrsét. Értékelik egyrészt azért, mert pozíció, mely lehetőséget ad a reakció és a faszizmus elleni harc erőteljes folytatására, másrészt azért, mert véleményük szerint a rendőrség akciói, mégha időnként túl is mentek bizonyos kívánatos mértéken, egészében mégis csak egy évszázados elnyomás alól felszabaduló nép részéről a közvetlen népi igazságtételnek komoly forradalmi akcióit jelentik.

Ez az egész beállítás kilencven százaléig hamis. Mindjárt előre bocsátom, hogy mi az a tíz százalék, amely miatt nem száz százalékos hamisságot mondtam. Igaz mindenekelőtt az, hogy a magyar rendőrség, noha nem tartozott a magyar adminisztráció legsötétebb pontjai közé, feltétlenül rászorul felfrissítésre és feltétlenül kell hogy átalakuljon a jólöltözött emberek biztonságát őrző apparátusból a mindenki biztonságát őrző apparátussá. Igaz az is, hogy ott, ahol a rendőrséget valóban a nép öntevékenysége állította fel, a rendőrség meg tudta találni a népi igazságtevésnek azokat az elemi formáit, melyek egy radikális átalakulás szempontjából komoly értékűek. Ha azt halljuk, hogy egyes városokban minden Nyugatra szaladt köztisztviselőt visszatérése után 30 napig utcai közmunkára fogtak, azt kell mondanunk, hogy az egészében megérdemli a népi igazságtétel nevet és hallottunk olyan esetekről, amikor maguk az érdekeltek is egy bizonyos készséggel fogadták el az igazságtételnek ezt a formáját. Az ilyesmiben van büntetés,

benne van a talmi tekintélyek ledöntése, s ha megfelelően le tud zárulni, van benne kiengesztelődés is.

Mindezzel szemben áll sok minden egyéb. Ma a népi rendőrség nevét, ha tekintetbe vesszük a háborúvesztés nyomorúságait és a megszállás válságos tételeit, csakis egy olyan rendőrség érdemli meg, amely a népi igazságtevésnek és a népi önvédelemnek a szerve minden vonatkozásban és mindenekelőtt azokban a vonatkozásokban, ahol a nép ennek az igazságtevésnek és ennek az önvédelemnek szükségleteit legkeservesebben érzi. Ha a rendőrség ettől a népi szükséglettől elszakad és kizárólag egyetlen irányban gyakorol igazságtevő szerepet, egyéb vonatkozásban pedig nem-hogy ilyent gyakorolna, hanem saját maga is beáll együttdolgozó-nak a megszállás válságának a tényezői közé, akkor a népi rendőrség nevet többé nem igényelheti.

A rendőrségi túlkapások ügyében közkeletű az a replika, hogy történelmi, forradalmi időket élünk és ilyenkor egyéni sérelmek nem olyan fontosak. Ez történeti távlatban lehet igaz, de az eseményeken belül élő ember erre nem hivatkozhatik. Aki benne él egy konkrét felelősségben, annak, ha arról hall, hogy a maga felelőssége körében igazságtalanság és embertelen szenvedés történik, nincs joga a történelemre és forradalmi időkre hivatkozni, hanem az a dolga, hogy odarohanjon és orvosoljon. Ha ezt elmulasztja, akkor a történelem s a történetíró mondja meg, s nem ő, hogy amit azalatt alkotott, mialatt ezt az orvoslást elmulasztotta, történelmi cselekedet volt-e vagy sem. Minden okunk megvan rá, hogy e vonatkozásban nyugtalanul nézzünk a magunk felelőssége elé. Magyarországon történelmi események zajlottak ugyan le, de azt nem mi hajtottuk végre: a mi részünkről ma, a földreformot kivéve, történelmi cselekedetek nem folynak, s legkevésbé folynak ilyenek a rendőrség körében.

Ugyanez áll a rendőrség által folytatott fasisztaellenes és reakcióellenes akció országos méretű beállítására, speciálisan az internálások kérdésére is. Azoknak a nyilasoknak és hasonlóknak a számára, akik népbírósági súlyú vétkeket nem követtek el, de a magyar nép katasztrófájában valamit közvetve hozzáadtak, az elégtételadásnak rengeteg közvetlen, kemény, de konkrét feltételek mellett ledolgozható formáját lehet kitalálni. Ezzel szemben az internálási apparátus úgy, ahogy ma előttünk áll, teljesen elszakadt a brutális, de közvetlen és magát hamar kifújó népi igazságtétel bármilyen vonatkozásától. Egy basáskodó főszolgabíró, aki előtt régen az egész járás haptákban állott, nyilvánosan megbüntetni vagy láthatóan megszégyeníteni: forradalmi értékű cselekedet, mert demonstrálja az aranykoronák leesését. De ugyanezt a főszolgabíró hónapokra drótsövény mögé zárni, úgy hogy ne tudja eltemetni az anyját, kiújuljon a májbaja és ne láthassa a skarlátos gyerekét: ebben az ég világon semmi forradalmi értékű

nincsen. Mert igaz ugyan, hogy forradalmat csinálni többek között annyit is tesz, mint egy cél érdekében tudatosan vállalni nagytömegű emberi szenvedés okozását. Azonban ugyanez fordítva nem áll: azzal, hogy vélt vagy valódi ellenfeleink szenvedését tudatosan növelem, még nem csináltam forradalmat. Az internálási apparátus természeténél fogva bizonytalan garanciák mellett működik, egyéni önkényeskedésektől meg nem óvható, az időtartam bizonytalansága miatt súlyosan demoralizáló hatású. Egy szóval: egy sivár embergyötrő nagyüzem, mely népi igazságtételnek túl közvetett, jogászai értékű igazságszolgáltatásnak pedig nagyon is rendőri. Ha valami, ez a lehető legnagyobb mértékben megérett a teljes felszámolásra. Ne felejtjük el, hogy tartósan internálva azok vannak, akikkel szemben népbírósi eljárásra nincs ok. Ezt az üzemet tehát egyszer úgyszólván meg kell szüntetni, mert egyszer be fog állni a bűn és a bűnhődés közötti arány teljes megbillenése. Ez az a pillanat viszont, amikor azután teljes bizonyossággal számíthatunk arra, hogy akik az internálótáborból kijönnek, onnan mint a demokrácia halálos ellenségei jönnek ki. Ezt meg kell előznünk, mert ha kivárjuk, akkor aztán hiába tartunk az internáltaknak búcsúszónoklatokat a demokrácia engedékenységeről.

Nemkevésbé rövidlátó dolog a rendőrséget politikai pozícióként értékelni. Ennek csak egy hamarosan bekövetkező polgárháborúra való tekintettel volna politikai értelme. Egyébként az arra nem alkalmas emberek által betöltött posztok nem „pozíció”-k, hanem tehertételek. A kommunista párt semmivel sem vesztett annyit éveleji magyarországi „pozíció”-jából, mint azzal, hogy a rendőrségben tartott „pozíciói”-hoz ragaszkodott. A rendőrség nem az a terület, ahol nagyméretű, haladószellemű alkotómunka számára sok lehetőség volna. A rendőrség egy szakigazgatási ág, melynek eljárás módjait — a demokratikusabb emberkezelés követelményétől eltekintve — nem a haladó szellemiség, hanem a jó szakigazgatás szükségletei és követelményei kell hogy megszabják. Különös tekintettel arra a kapcsolatra, ami a rendőrség és a konszolidáció között van, alig lehet mást tenni, mint kiadni a legszorosabb konszolidáció jelszavát és feladni mindenféle párt és világnézeti szolidaritást a konszolidáció akadályozóival szemben. A személyi felfrissítés folyjék tovább, de a tárgyias, rendfenntartó attitűdöt minél hamarabb az egész szervezeten úrrá kell tenni. Persze könnyű ezt mondani, de nehéz megcsinálni. Emberfeletti munka folyik ebben az irányban s azoknak, akik ebben résztvesznek, az a legfőbb panaszuk, hogy egyes atrocitásokról mindenki beszél, de azt a haladást, amit egy félesztendő óta ebben az irányban tettünk, nem honorálja senki. Ez a panasz jogos és érthető, azonban az a helyzet, hogy súlyosan téves az egyes panaszok „konkrét” „egyéni” voltát szembeállítani az egész szervezés „közgy”

jellegével. Ha azokra a félelmekre vagyunk figyelemmel, melyek egyéni esetek folytán a közösségben születtek, akkor azt kell mondanunk, hogy az egyéni esetek frappáns és látható megtorlása lélektanilag többet számít, mint a szervezés előrehaladása. Semmi sem olyan demoralizáló, mint a visszaélésekkel szemben való tehetetlenség állapota és az az érzés, hogy a megtorlás azért lassú vagy azért marad el, mert presztizs vagy politikai szempontok miatt „kényessé” vagy megoldhatatlanná válik a kérdés. Nem kevésbé kártékony azonban, ha a párttúlsúly helyébe a koalíciós „pártegyensúly” jelszava vonul be a rendőrséghez: a feladat nem ez, hanem az, hogy a rendőrség a legrövidebb időn belül újból komoly „szakmává” váljék.

Mielőtt azonban a rendőrség bajaitól elbúcsúznánk, le kell valamit szögeznünk a rendőrség támadóival szemben. A rendőrség elleni panaszok túlnyomó részének van egy közös s a legkevésbé sem szimpatikus vonása. Úgy látszik, hogy azok a dolgok, amelyek itt panasz tárgyai és a „demokrácia”-nak meg nem bocsáttatnak, nem az emberi méltóságot ért sérelmek, hanem az úri méltóságot ért sérelmek. A panaszok kilencven százaléka arról szól, hogy hogyan is lehet így bánni volt főispánokkal, esperesekkel, úriasszonyokkal, tanácsosokkal, stb. stb. Ugyanez a társadalom lényegesen kevésbé volt magánkívül, amikor az alaptalan internálás, jogtalan letartóztatás, brutális vallatás, aljas privát bosszú visszaélései nem őket, hozzátartozóikat és fajtájukbelieket, hanem különféle társadalomkívüli elemeket, kommunistákat, szocialistákat, zsidókat vagy szegény embereket érték. Felejthetetlen számomra annak az úrnak az esete, aki ölni és akasztani tudna azért, mert nyugalmazott városi tisztii főügyész édesapját három hónapig komolytalan okok miatt fogva tartották, de ugyanez az úr derült lélekkel mesélte el, hogy vágatott annakidején szolgabíró korában 25 botot a Jehova tanúi nevezetű szektának járásába tévedt iratterjesztőire, mielőtt kitoloncoltatta volna őket, mondván, hátha kommunisták? Szeretném megkérdezni, a kettő közül melyik a nagyobb emberi inzultus? Ennek a társadalomnak nincs joga addig az emberi méltóság sérelmeiért komoly súllyal panaszt tenni, amíg meg nem tanulja, hogy az emberi méltóság egy és oszthatatlan, s aki olyan társadalomban akar élni, amely az ő és hozzátartozói emberi méltóságát minden sérelem ellen biztosítani tudja, annak legelső dolga az emberi méltóság mindenféle sérelmét a maga ügyévé tenni, akár főispánról, akár asztalossegédről akár úrról, akár zsidóról, akár polgárról, akár kommunistáról, akár esperesről, akár csavargó szektásról van szó. Ugyanakkor tehát, midőn minden eddiginél elszántabban kell mindenféle igazságtalanság ellen fordulnunk, ugyanakkor mindennél keményebben meg kell mondanunk az úgynevezett magyar úri társadalomnak, hogy a maga viselkedésével egészben mennyire nem szerzett jogot ahhoz,

hogy az emberi méltóságon esett sérelmek orvoslásának az előharcosa legyen. S amennyire kötelességünk minden konkrét ügyben keresni a konkrét igazságot, úgy le kell szögeznünk, hogy annak a történelmi felelősségnek az árnyékában, mely a magyar úri rendet terheli az ország könnyelmű és felelőtlen vezetése terén, nagyon olcsón ússza meg a bűnhődést, ha azzal bűnhődik, amit 1945-ben a rendőrség részéről szenvedett. Ha a magyar úri rend azt nézi, amit nem nagyobb bűnökért francia vagy orosz társai annakidején fizettek, akkor okosan csak azt teheti, hogy a sérelmek kölcsönös leírását javasolja, nem pedig visszaütésre, s a régi pozíciók visszaszerzésére készülődik!

A másik mondanivaló ugyanennek a társadalomnak szól. Közkeletű megjegyzés mostanában, hogy ami ma Magyarországon folyik, az csak az ingek színében tér el a Szálasiék uralmától. Ez a beállítás sandán rosszhiszemű, vagy a legjobb esetben kártékonyan naív. A politikai ellenfél személyi üldözése, brutális vállalási módszerek, közhatalomnak magánbosszúra való igénybevétele, közhivatali korrupció és önkényes szabadságelvonások elterjedése kétségtelen súlyos dolgok, de asszonyok és gyermekek tömeges kivégzésével és dunaparti sortüzekkel jóhiszeműen össze nem hasonlíthatók. Akik ezt az összehasonlítást teszik, azok az országnak abból a biztonságban élt közép és felsőrétegeből kerülnek ki, amely mindig is hajlandó volt arra, hogy a maga biztonságát, szabadságát és kényelmét a közbiztonsággal, a közszabadsággal és az ország jólétével tévessze össze. Ez a réteg nemcsak Szálasi uralomrajutásáig, de azután is az ország többi részéhez képest relatív biztonságban és kényelemben élt és az ország többi részével egyenlő nyomorúság csakis a Szálasi-uralom összeomlása után szakadt rá. Nem csoda tehát, hogy a mai időknek a saját bőrén is érzett nyomorúságát oly szörnyűnek találja, hogy annál szörnyűbbnek a Szálasi uralmát sem hajlandó elfogadni, az azelőtti világot pedig boldog aranykorként emlegeti vissza. Egész egyszerűen azért, mert az azelőtti kormányzatok önkényét nem saját magának, hozzátartozóinak vagy a magafajtájúaknak a bőrén volt kénytelen végigélni, hanem a szervezett munkások, sztrájkoló aratók és kóbor bibliaterjesztők hátán csattant.

Ugyanakkor azonban, amikor leszögezzük, hogy ami ma a rendőrségi és egyéb önkény terén folyik, azt jóhiszeműen a Szálasi- vagy Sztójay-uralommal összevetni nem lehet, be kell ismerünk, hogy igenis össze lehet mérni a Szálasi és Sztójay előtti ellenforradalmi kormányzásnak, a bethleni és keresztesfischeri politikának a munkásmozgalmakkal és egyáltalán mindenféle ellenállással szemben gyakorolt internálási, vállalási és elnyomási módszereivel. Ha a felszabadulás első esztendejének hasonló visszaéléseit számbavesszük, akkor kereshetünk és találhatunk eltéréseket, de egészben ezt az összehasonlítást el kell viselnünk. Tisztá-

ban vagyok vele, hogy ez az összehasonlítás mélyen felháborítja a huszonöttestendei ellenforradalom első helyen álló áldozatait, a földalatti munkásmozgalmak harcosait, azonban nem kevésbé felháborítja majd a bethleni és keresztesfischeri aranykor vissza-síróit is. Ez utóbbiakat fel kell világosítanunk, hogy itt nem „szórványos” esetekről volt szó, hanem időnként a munkásvezetők ezreiről, s ezek a „konzolidált” világban lefolyó akciók a munkásság elitjének az életében a bizonytalanságnak és a kiszolgáltatottságnak ugyanannyira nehezen viselt s megalázó érzését jelentették, mint azok, amelyeket az úri rend ma olyan lángoló felháborodással bélyegez meg. Tudnunk kell azonban azt is, hogy ez az összehasonlítás a demokrácia számára nem vigasztaló, hanem diffamáló. Ezen azonban nem segítünk azzal, hogy az összehasonlítás jogosságát tagadjuk, mert ezzel nem megyünk semmire, hanem a lehető leggyorsabban tennünk kell róla, hogy ne csak a komolyan nem vehető Szálasi-féle összehasonlításnak, hanem ennek az összehasonlításnak a lehetősége is megszűnjék.

A válság következő tényezője a szocializmus körüli zavar. A két munkáspárt által elfogadott axioma, hogy a népfrontos, koalíciós és demokratikus taktika lényege az, hogy a demokrácia megvalósítása megelőzi a szocializmus megvalósítását, a kifejezetten szocialista célkitűzések megvalósítását tehát távolabbi időpontra kell halasztani. Ennek a politikának a jegyében igen tudatosan és helyenként igen élesen utasítanak vissza minden olyanfajta programot, mely a jelen pillanat bármiféle alkalmát nyíltan és kifejezetten szocialisztikus átalakulások irányában akarná felhasználni. Ha ők maguk programot adnak, az a lehető legszabályosabb szociáldemokrata program: parlamentáris demokrácia, 8 órás munkaidő, öregségi biztosítás, bányák államosítása stb. Ugyanakkor azonban a munkáspártok, különösen a kommunista párt helyi és végrehajtó szervei a reakció és a faszizmus elleni harcban a legmagától értetődőbben beleértik a kapitalizmus és a kapitalisták elleni harcot, ami gyakorlatilag egyrészt konkrét kapitalisták elleni büntetőakciókban, másrészt pedig kapitalista üzemeken belül olyan politikai és szervezési akciókban nyilvánul meg, melyek ha nem is jelentenek szocializmust a szó technikai értelmében, de kétségtelenül felkeltik a szocializmus támadó szellemű előkészítésének az atmoszféráját.

Azt kell mondanunk, hogy ez a taktika egészében éppúgy félresikerült, mint a kommunista párt többi akcióinak a taktikája. A kommunista pártnak a magántulajdon mellett állásfoglaló hivatalos megnyilatkozásai, összevetve a kapitalizmus és a kapitalisták elleni helyi akciókkal, együttvéve pontosan azt a hangulatot teremti meg, mely szerint a hivatalos állásfoglalás egy alig komolyan vett álcázása mind célkitűzésekben, mind módszerekben

változatlanul maradt szándékoknak. Az egész taktika gyakorlatilag megint csak oda vezet, hogy a lehető legteljesebb mértékben felkelti a szocializmustól való félelmet, ugyanakkor azonban a szocializmus komoly előnyeitől programmszerűen megfosztja az országot.

Az a beállítás, hogy a demokratikus és koalíciós taktikának a lényege az, hogy először jön a demokrácia és utóbb a szocializmus, egy nagyon primitív séma, azonkívül a kérdés dialektikus háttérének a félreértése. Tudom, milyen veszedelmes dolog a dialektikába, melynek megvannak a maga felkent papjai és fémjelzett írástudói, kívülről beleszólni, de az az érzésem, hogy a kommunista párttaktika jelenlegi válsága egy olyan válság, amelyben jó néha kívülről szóló hangnak is hallatszani. Az a felfogás, hogy a koalíciós demokrácia taktikájának az a lényege, hogy először jön a demokrácia és utóbb a szocializmus, nyilvánvalóan abból a talán nem is tudatos, de inkább beidegzett, dialektikus beállításból ered, hogy a koalíciós demokrácia taktikája valamiféle szélső kilengés, amelynek megfelelő pillanatban természetesen át kell mennie bizonyos ellentétes állapotokba. Ebből a felismerésből következik az a taktika, hogy nemcsak hangsúlyozni kell a magántulajdoni alapot, hanem majdnem hogy túlhangsúlyozni, és minden bevallottan szocialisztikus törekvéssel szemben éppen szocialista oldalról szembeszállni. Azt hiszem, a dolognak ez a beállítása épp a helyesen felfogott dialektikus fejlődés jegyében téves. A demokratikus erők semmiképpen sem tekinthetők a szocialista fejlődés dialektikus ellentétének, mert a szocializmus dialektikus ellentéte egészen más. A koalíciós, népfrontos, demokratikus politikai vonal, sokkal inkább a dialektikus fejlődés ingalengéseinek a csökkenését és a temperálódását jelenti. Ebben az értelemben pedig egyáltalán nem zárja ki azt, hogy a szocializmus ügyéért a népfrontos, koalíciós kormányzás ideje alatt is történjék valami és pedig több, mint merőben hatalmi pozíciók megszerzése.

A szocializmus helyzetét a jelen pillanatban a következő elemek jellemzik. Adva van mindenekelőtt egy mélyen gyökerező félelem a kommunizmusra való hirtelen áttéréssel és a tulajdoni viszonyok, szerzett jogok, stb. tekintetében való éles változásokkal szemben, ami összefügg azzal a biztonságot és nyugalmat kereső világtendenciával, mely a fasizmusból a világra kiáradt felfordulást követi. Adva van másodsorban az a helyzet, hogy bizonyos szocialista gondolatok és értékítéletek, például a szerzett jogok merev érvényesítése elleni idegenkedés, a tulajdoni jogrend alapján „jogosan”, de munka nélkül szerzett jövedelem elleni ellenérzés, és az elsősorban szükségletkielégítéshez igazodó jövedelemeloszlás gondolatai — részben a fasizmusban lévő félutas szocializmuson keresztül — igen nagy mértékben átjárták a társadalom egészét. Végül adva van egy nagy mértékű nyomorúság és pusztulás, amely

az élet bizonyos területein a javak szűkössé válása folytán egyszerűen megköveteli bizonyos kérdéseknek a teljes egyenlőség jegyében való, vagyis szocialisztikus megoldását. Mindebből együttvéve tehát a legkevésbé nem következik a szocialisztikus megoldások elhalasztása. Sokkal inkább a szocialisztikus megoldások és a szigorúan magántulajdoni megoldások területének a világos elhatárolása. Az újjáépítésnek vannak bizonyos feladatai, amelyeket ma kizárólag kapitalisztikus formák között, vagyis a biztonságérzés növelése, a vállalkozási kedv felkeltése, tőkék előcsalogatása, kölcsönök szerzése, stb. útján lehet megoldani. Ezekben a területeken minél szigorúbban alkalmazkodunk a kapitalizmus követelményeihez, annál gyorsabb tempót várhatunk az újjáépítés terén. Ugyanakkor azonban épp az újjáépítés terén ugyancsak a tények erejénél fogva adódnak bizonyos szocialisztikus megoldások, amelyeket nemhogy elnyomni, hanem a legnagyobb mértékben serkenteni kell és későbbi nagyobb méretű szocialista megoldások előgyakorlataként alkalmazni. Ilyenfajta megoldások adódnak a helyreállítással kapcsolatos örökbérleti és öröklakási formáknak a kiterjesztése révén; ilyenfajta megoldások adódnak a nem tőkeerő, hanem munkaerők szövetkezésén alakuló új vállalkozási és vállalkozói formák kialakulásából, amelyek a gazdasági élet egészébe a kapitalizmus szabályai szerint illeszkednek bele, belső életükben viszont szocialista megoldások kikísérletezésére adnak lehetőséget; ilyenfajta megoldások esedékesek a földreform nyomán óriási jelentőségűvé váló szövetkezeteken belül; mindezekben felül széles az eddig szokásos körnél szélesebb körben lehet bizonyos közérdekű ipari és egyéb művek államosítását és községezését is sürgetni.

A másik lényeges feladat a társadalomról való szocialista vízióinak a jelenleginél sokkal világosabb, nyíltabb és értelmesebb propagálása. Igen korlátolt dolog únos-untig azt hangsúlyozni, hogy a kommunista párt a magántulajdon alapján áll, mert sem maga nem állítja, sem komolyan el nem hitetheti, hogy mostantól kezdve mindörökké a korlátlan magántulajdon alapján fog állani. Azokat, akik a legkülönbözőbb okokból rettegnek a kommunizmustól, az ilyen nyilatkozatok a legkevésbé sem fogják megnyugtatni. Sokkal lényegesebb dolog a magántulajdon kérdésében való gyakorlati állásfoglalás. Azoktól eltekintve, akik mint birtochosok vagy tőkésék a maguk érdekviszonyaiba egészen mereven beleágyazódtak, az emberek túlnyomó többsége két okból fél leginkább a kommunizmustól: az egyik az, hogy senki nem mondja meg nekik pontosan és technikai részletezettséggel, hogy a szocialista társadalom a magántulajdon körét milyen területre korlátozza, és bizonyos egyenlőtlenséget jelentő, de termelőeszköznek nem minősülő magántulajdont, például családi házat

milyen határig és milyen konkrét jogtechnikai formák között tesz lehetővé: a másik pedig az, hogy senki sem mutatja meg a közép- és kispolgári rétegek számára konkrét és az egyes embert érdeklő részleteiben a szocialista társadalomra való átmenet emberséges és elviselhető útját. Ma tehát a munkáspártoknak nem az a feladatuk, hogy pasztellszínű menseviki programokat bocsássanak ki és a magántulajdon tiszteletét hangoztassák, mert ezzel az ég világon senkit meg nem nyugtatnak. Sokkal inkább az, hogy a szocialista társadalom elképzeléséről, eddigi vívmányairól és mindennapi életéről az eddigi fakó lelkendezéseknél sokkalta elevenebb, technikailag részletezettebb képet adjanak és ezzel leválasszák a szocializmustól rettegők óriási táboráról azokat az elemeket, akiket merev érdekviszonyaik nem kötnek feltétlenül a szocialistaellenes táborhoz.

A szocializmus taktikája terén tehát nem az a feladat, hogy ellentétes dolgokat csináljunk terv nélkül egyszerre, hanem pontosan és konkrét módon meg kell határozni azt a területet, amely a szocialista megoldások területe és azt, amely a kapitalista megoldások területe. Ugyanakkor a politikai propaganda terén is pontosan elhatárolni azt a területet, ahol a magántulajdon elvének a hangoztatása a társadalom pillanatnyi pihentetését jelenti csak és azt a területet, ahol a magánélet ősi, jogi formái a szocialista társadalom végleges szerkezetébe is beleilleszthetők.

A válság összes elemeit összefoglalja s egyben megmagyarázza az az ellentét, mely a demokrácia helyes értelmezése tárgyában a két oldal között fennáll. E két szembenálló oldal, nevezzük őket egyszerűség kedvéért kispolgári oldalnak és kommunista oldalnak, kölcsönösen ajkbiggyesztve beszél a másik oldal demokráciájáról és körülbelül úgy állítja be a kérdést, hogy Magyarországon addig nem lesz igazi demokrácia, amíg a másik fél ki nem kapcsolódik a játékból. A formulákat kedvelő elmék szoktak a nyugati fogalmazású és a keleti fogalmazású demokrácia ellentétéről beszélni. Valójában azonban a nyugati demokraták szemében a keleti demokrácia egyenlő a diktatúrával, a keleti demokraták szemében pedig a nyugati demokrácia egyenlő a reakcióval, s mindkét fél inkább csak udvariasságból használja a másikkal szemben a finomabbik kifejezést.

Allapítsuk meg mindenekelőtt, hogy itt elsősorban nem a demokrácia szervezeti kérdéseiről van szó, hanem a demokrácia belső atmoszférájáról. A nyugati — a magyarországi helyzetre áttéve: kispogdapárti — stílusú demokráciánál a hangsúly a játékszabályokon van: gondos, precíz jogalkalmazáson, a szerzett jogok tiszteletén s a többségi elv fenntartás nélküli és zokszó nélküli elfogadásán; ezzel szemben a keleti, a kommunista atmoszférájú demokráciában a demokrácia mindenféle ellenfeleivel szemben

való keménységen, ezeknek a demokrácia előnyeiből való kizárásán, továbbá közelebbről meg nem határozott, széles hatáskörrel bíró demokratikus összerveknek, pl. nemzeti bizottságoknak, termelési bizottságoknak, földigénylő bizottságoknak az életrehívásán, végül a demokratikus tömegakciók, sztrájkok és tüntetések jelentőségének a hangsúlyozásán. Az első beállítás szerint a demokrácia mindenekelőtt bizonyos eljárási módok összessége, a második beállítás szerint harci állapot.

Az ellentét tisztázása érdekében le kell szögeznünk, hogy a demokrácia jegyében lehet játékszabályokat betartani és lehet harcolni, a demokrácia lényegét azonban nem teszi ki sem egyik, sem másik. Demokrácia: a nép uralma, közelebbről egy olyan politikai rendszer, amelyben a nép, vagyis az átlagemberek összessége abban a helyzetben van, hogy vezetőit meg tudja válogatni, ellen tudja őrizni és ha kell, el tudja kergetni. Persze tudjuk, a nép maga nem tesz semmit magától, valaki mindig vezet, akár tudja, akár nem. Nem is azt jelenti a demokrácia, hogy a vezetés nem egyesek kezében volna, hanem inkább egy lelki felszabadulást az isteni, születési vagy egyéb természetfeletti politikai hatalmasságok lélektani nyomása alól. A demokráciához a népnek tudatában kell lennie valaminek, ami rejtve marad az Isten kegyelméből való politikai tekintélyek uralma alatt álló közösség előtt: annak, hogy a vezetők hatalma az ő beleegyezésén nyugszik. Ahhoz, hogy egy nép ezt a tudatot megszerezze, először kétségtelenül harc kell és csak azután játékszabály. Először az emberi méltóságnak egy alapvető felkelésére van szükség, melynek során a jobbágyi alázatban és a fennálló hatalmasságok megingathatatlan tiszteletében élő nép megtapasztalja a maga erejét és megtanulja azt, hogy neki joga és kötelessége a maga fölött álló hatalmasságokat megválogatni és szükség esetén elkergetni. Ez a változás eddig soha seholy nem jött létre választással, szavazással, többségi akarattal és szabályok pontos betartásával. Egy választás csak fennálló erőviszonyokat juttathat kifejezésre, a demokrácia elindulásának feltétele pedig a feudális erők túlsúlyának és a feudális beidegződéseknek a megtörése. Minden nagy demokrácia történetének kiinduló pontjánál forradalom áll, forradalom, melynek során esetleg királyok fejei hulltak le, de mindenesetre lehullott az aranykorona a királyok és királyi szolgák fejéről. Ez a forradalom nincs kötve társadalmi és gazdasági fejlődési időszakhoz: a társadalmi és gazdasági fejlődési átmenetek megtörténhetnek nagyobb politikai rázkódtatások nélkül is, de az emberi méltóság egyetlen forradalmának, bármilyen társadalmi és gazdasági fejlődési időszakban, de valamikor le kell zajlania ahhoz, hogy demokráciáról beszélhessünk. Ez a forradalom Svájcban a XIII—XIV. században, Hollandiában a XVI. században, Angliában a XVII. században, Amerikában és Franciaországban a XVIII. században,

Oroszországban a XX. században zajlott le, teljességgel különböző társadalmi és gazdasági előfeltételek mellett, de demokráciáról csakis olyan országokban lehet beszélni, ahol ez lezajlott. Nyugati és keleti demokrácia között egészen egyszerűen az a különbség, hogy a Nyugaton ez régebben és véglegesen lezajlott, a többség uralma tehát közös, demokratikus platformon álló ellenfelek meg-egyezésén nyugszik és sohasem jelentheti már a demokrácia ellenfeleinek a többségre jutását; Keleten ellenben nemrégén zajlott le s bár a régi világ visszatérése — Oroszországban legalább is — immár nem fenyeget, az árnyéka még erősen rávetődik a jelenre.

Ez a változás Magyarországon nem zajlott le. Megindultunk feléje 1825 és 1848 között, hogy azután 1849-ben végleg elakadjunk. Azóta voltak kisebb-nagyobb félforradalmaink és álforradalmaink, melyek annyit értek, hogy igazi, mélyen fundált úrtisztelet már csak kevés helyen van az országban, azonban ugyanakkor a magyar népnek 1944-ig az volt az eleven és érvényes történeti tapasztalata, hogy urakkal és hivatalviselőkkel ujjat húzni nem jó s aki mégis megtenné, előbb-utóbb rajtaveszít. Az urak néha eltűnnek, de azután visszajönnek és szigorúbbak lesznek, mint azelőtt. Ez a jobbágynépek történetfilozófiája s a magyar nép nem jutott ki ebből messzire. Mégis, vajjon meddig? Ma mögöttünk van 1944 álforradalma és 1945 félforradalma. 1945-ben a szükséges nagy változásból egy s más lezajlott. Lezajlott belőle valami a nemzeti bizottságok működése révén ott, ahol a nemzeti bizottságok működésében a nép spontán rendező akarata nyilvánult meg, nem pedig a régi közigazgatás ügyeskedése, vagy egyes emberek erőlködése vagy erőszakoskodása. A magyar nép bizonyos részében kézbevette a maga ügyeinek az igazgatását, azonban különösebb átütő erőt nem mutatott és ellenállhatatlan erőfeszítést nem tett ebben az irányban. Lezajlott a földreform, melynek során a nép birtokba vette azt, amit a földreformtörvény neki juttatott, helyenként ezen túlmenően egyet s mást, ami részben a nép iratlan jogérzéke, részben a nyers erőviszonyok szerint birtokba vehetőnek mutatkozott. Eltűnt a csendőrség, helyette kialakult egy új rendőrség, amely egyharmad részben régi szakmabéli emberekből áll, egyharmad részben valóban a nép rendőrsége, egyharmad részben pedig olyan egyéni forradalmi vállalkozások összessége, amelyek a régi uralom erőivel szembenállanak, de a népben sem gyökereznek. Megalakultak az üzemi és termelési bizottságok, s helyenként kitűnő közösségi termelő és szervező munkát végeztek, helyenként belefűlladtak igen kétes értékű személyi akciókba vagy szimpla zűrzavarba. Mindkét esetben azonban ott lebeg felettük a rendezetlenség és a bizonytalanság szelleme. Időközben helyreállt a magyar központi hatalom, bizonyos pontokon nagyban és egészben helyreállt a régi igazgatás s a legpáratlanabb ötletszerűséggel lezajlottak a legkülönbözőbb értékű személyi cserék. E pillanatban

szerte az egész országban szívós pozícióharc folyik régiek és újak között, de az egész harc inkább hivatalviselők és hivatalkeresők közötti harc, mintsem világnézetek, társadalmi osztályok vagy régi urak és lázadó jobbágyok közötti harc. Ez a harc nem folyik ellenállhatatlan dinamikával egyik részről sem. Félő, hogy 1945 félforradalmának amúgy sem számos lélektani eredményei hamarosan veszendőbe mennek. A földreformot, hála Istennek, már nem lehet visszacsinálni, de a lebonyolítás könnyen vezethető afelé a tanulság felé, hogy amennyi haszon volt belőle, volt ugyanannyi baj is. Összeszámítva a háború és a megszállás bajait, s az urak futásából származó előnyök gyér és szórványos voltát, vajjon nem az lesz-e az egészből a tanulság, hogy az urak előbb-utóbb úgyis visszajönnek, de ha nem jönnek, az csak annál rosszabb lesz!? Hogy ez a lelkiállapot fog beállani, vagy széles területen be is állott, arra sok jel mutat. Ilyen körülmények között minden riadószó indokolt, mely arról ad hírt, hogy a jobbágyi alázat alóli felszabadulás folyamata akadozik, sőt a teljes elposványodás felé halad, mindennél sürgősebb tehát az 1945-ben félúton maradt forradalmat újból lendületbe hozni.

De vajjon lehet-e szó forradalomról egy olyan helyzetben, melyben a nép megláthatta ugyan volt urainak gyengeségét, de ebben nem a maga erejét tapasztalta meg, hanem rajta kívülálló, számára elemi erőket? Igen nehezen! Soha magyar földön annyira még nem hiányoztak egy forradalmi akció lelki előfeltételei, mint ma. A szabadságharc bukása óta a legkülönbözőbb kormányok egyben következetesek voltak magyar földön: az ellenállás szellemének a kipusztításában; s e munkásságuk éppen idejére, 1944-re érlelte be a maga gyümölcseit. „Bölcs” kormányaink a legkritikusabb utolsó években a nemzet fizikai életének a megóvása címén visszatartottak bennünket minden „vakmerő” lépéstől. Az eredmény ugyan bebizonyította, hogy a százszázalékos gyávaság a lehető legéletveszélyesebb álláspont, azonban ez a tanulság legfeljebb magábaszállásra indíthat, de ebből ma, elkésve nehezen születnek termékeny forradalmi erők. Hiányzik a forradalmi akció leglényegesebb tényezője: egy egyirányból jövő erős nyomás, mely pontosan a fejlődés irányával szemben hat s mely a közösség minden jó erejét összefogásra készíti. Nem kevésbé hiányzik a forradalmi akció másik feltétele: a fejlődés útjának a világos tudata. Ezzel szemben Magyarország az utolsó tíz esztendő alatt a félforradalmaknak, az álforradalmaknak, a zsákutcába vivő, torz forradalmaknak és a legkülönbözőbb ellentmondó világnézeti rendszereknek egy olyan összevisszaságát és a politikai gondolkodásnak egy olyan méretű fokozatos eltorzulását élte át, hogy ma itt nemcsak fizikai újjáépítésre és összeszedelőzködésre van szükség, hanem a világnézetek között való ide-oda ráncigálódásba halálosan fáradt és beteg országnak politikai értelemben vett pihentetésére

is. Nem azt jelenti ez, hogy Magyarországnak politikában híg kosztra volna szüksége; nagyon is erős és tartalmas táplálékra van szüksége, de nem drasztikus kísérletekre, mert ez az ország ma nem hisz ilyeneknek s nem is bír ki ilyeneket. Ne képzeljük, hogy politikában a vállalkozás és az ellenállás elaltatott, visszahúzódtott szellemét rövid idő alatt újságcikkekkel és harci riadókcal minden további nélkül fel lehet kelteni. Mindazok, akiknek a magyar nép forradalmi megmozdulása szíven fekszik, őszinte pillanataikban be kell hogy vallják, hogy az apátiának, a közönynek és az akaratbénaságnak olyan félelmetes falába ütköznek, mellyel szemben tehetetlenek. Ha összehasonlítunk egyes, forradalmi értékelt megmozdulásokról adott sajtótudósításokat a résztvevők valóságos hangulatával, az eltérés meghökkentő. Forradalmat csak egy bizonyos határig lehet a k a r n i és aki a realitással szemben erőlteti, az előbb-utóbb odajut, hogy a forradalmat m a r k í r o z n i a kell. Ezzel pedig az álforradalmiságnak egy olyan ingoványára téved, mely sok politikai vállalkozást elnyelt már, legutóljára éppen Hitlerét és Göbbelsét, nálunk pedig Gömbösét, Imrédyét és Szálasiét.

Két igaz tétel áll tehát egymással szemben. Az egyik az, hogy Magyarországon az 1945-ben megkezdődött forradalmi változást nem szabad megakadni hagyni: ebben van feltétlen igazságuk a kommunistáknak. De ugyanakkor igaz az is, hogy a történeti pillanat teljességgel forradalmiatlan és a közeljövőben nem igen fog termékeny irányban forradalmivá válni. Lehet-e ezt az ellentétet gyakorlatban megoldani? A feladat ellentmondó, de nem megoldhatatlan: a politikai feladatok ellentmondásai sohasem a tárgyi adottságokban, hanem mindig az ellentétekhez kapcsolódó indulatokban válnak kiegyenlíthetetlenekké.

Mit lehet itt csinálni? Az angolszász politikai módszerek híveinek van egy nagyon szimpatikus, nagyon emberséges, nagyon divatos, de más helyzetre szabott formulájuk: a m e g e g y e z é s e s f o r r a d a l o m formulája. Formulának kétségtelenül nem rossz és bizonyos mértékig haszonnal is alkalmazható. Kétségtelenül meg lehet egyezni hatalmi helyzetek átengedésében, szervezeti változásokban, gazdasági és nevelési módszerekben. Ilyen forradalmi megegyezések előtt áll pl. Anglia. Magyarországon azonban ennél több esedékes: a feudális, úri öntudat és a jobbágyi alázat a l a p h e l y z e t e i n e k a felszámolása. Ezekre nézve pedig nincs m i b e n és nincs k i v e l megegyezni. Nincs miben, mert ebben egyezkedésnek, engedménynek helye nincs. Nincs kívül, mert az úr és a szolga nem egyezhetnek meg arra nézve, hogy ők ezentúl teljes és egyenlő emberi méltóságot fognak tulajdonítani maguknak és a másoknak, s még kevésbé képzelhető, hogy valamiféle megegyezés által valóban egyenlő emberi méltóságra tudnak eljutni. A szolgák felszabadulása csak az urak ellenére vagy legjobb

esetben az urak nélkül történhetik meg. Annak az átalakulásnak a során, melynek folyamán alázatos jobbágyokból a maguk méltóságának és egyenlőségének zavartalan tudatában lévő szabad emberek lesznek, az aranykoronáknak világosan, félreérthetetlenül és elkerülhetetlenül le kell esnie a fejekről és pedig úgy, hogy a nép, az istenadta nép megérezze ebben az eseményben a maga erejét. A megegyezés momentumára ilyenkor csak zavarja és szűkíti a problémák megoldását.

Ismerve azonban a pillanat teljes forradalmiatlanságát, kérdés, mi folyhatik le az elengedhetetlenül szükséges forradalmi változásból. Ha egyetemes és dinamikus forradalom nem képzelhető, s a megegyezéssel forradalom a feladathoz mérten elégtelen, még képzelhető a kettő között egy határolt és tervezett forradalom. Meg kell keresnünk az állami, társadalmi, gazdasági és kulturális életnek azokat a pontjait, ahol az ú. n. konszolidáció végzetes megmerevedést, a régi beteg erőviszonyok visszatérését, egyszerűen a szó legszorosabb értelmében vett reakciót jelent. Ezeket a területeket a legnagyobb és a legtudatosabb erőfeszítéssel meg kell tartanunk, sőt fokoznunk kell az 1945-ben megindult radikális változásoknak a tempóját. Ismerve azonban az ország nagyfokú konszolidáció-szükségletét, szélesen, sőt még szélesebben ki kell jelölnünk a konszolidáció területét is, mert egyedül ez tudja útját állani a közéletünket elborító félelmeknek és rémképeknek. A két területet világosan el kell határolni és teljességgel más eljárásmóddal kezelni. Az abba nem hagyható radikális reformok területei: a község, az önkormányzatok, a közoktatásügy és a szövetkezetek alapvetése. A község alapvető reformja szükséges ahhoz, hogy uralkodásra beállított községünket a népet tárgyi feladatok megoldásán keresztül szolgáló apparátussá tegyük. A helyi önkormányzat alapvető keretbeli, szervezeti és személyi átalakulása az egyedüli biztosíték arra, hogy a magyar nép nagy tömegei megtapasztalják a maguk erejét a hivatalbeli hatalmasságokkal szemben és közvetlenül és közletről birtokba tudják venni a maguk fölötti igazgatásnak éppen a legközvetlenebb egységeit. Ugyanebből az okból érdemes volna megtartani, sőt rendezettebb formában a közigazgatással szerves kapcsolatba hozni a nemzeti bizottságokat, mint olyan szerveket, melyekben nagyobb közéleti aktivitás nyilvánul meg a merőben szavazó tömegek képviselői szerveivel szemben. A közoktatásügy az a terület, ahol az iskolai végzettség sáncái mögé elbújt beteg társadalmi szelekciós szerkezetünket sarkaiból ki kell fordítanunk: ez az a terület, ahol a jelenlegi elgyávult, lezüllesztett, előítéletektől terhelt, mégis mindenben megbizonytalanodott, tehát végeredményben a jövő szempontjából használhatatlan mai nemzedék helyébe lépő új nemzedék lelki és erkölcsi és társadalmi alakításának a feltételeit megszabhatjuk. A szövetkezetek jelentik

végül azt a területet, ahol a szabadság, önkormányzat és emberi méltóság politikai biztosításával párhuzamosan a gazdasági társulásnak új, emberhez méltó formái kinőhetnek. Nem a szövetkezetről, mint jelszóról vagy mint csodaszerről van itt szó, hanem a termelési és gazdasági társulásnak olyan formáiról és típusairól, melyeknek belső életét a társulásnak radikálisan szabadszellemű, minden feudális tekintélytől mentes formái kell hogy megszabják. A termelési bizottságoknak és más hasonló demokratikus szervezeteknek itt is nagy jelentőségük van.

Ezek azok a területek, ahol a megállás halálos volna: merő hatalomgyakorlásban álló közigazgatás, élettelen önkormányzat, merő tekintélytiszteltetlepre épített nevelés és felülről vezetett álszövetkezetek pontosan elegendők ahhoz, hogy Magyarországot nagybirtokosok és csendőrök nélkül is megtartsák az úri vezetés és népi alázat országának. Ezzel szemben: szolgáló közigazgatás, szabad helyi önkormányzat, kitért nevelési perspektíva és belső erőknön nyugvó gazdasági társulások mellett nyugodtan be lehet indítani a legszigorúbb akciót a közrend, a konszolidáció és a tőkebiztonság irányában: nem lesz, nem lehet belőle többé a tömegek felszabadulásának komoly veszedelme.

Azok a területek, melyeket a biztonság területéül kell ellenszolgáltatásként kijelölni: a közrendészet és az általános gazdaságpolitika területei. Ezeken a területeken a szigorú jogrend és a tőkeelőcsalogató konszolidáció kell hogy az uralkodó jelszavak legyenek.

A határolt forradalom ösvénye keskeny és nem könnyű. Ha azonban keresztül vergődünk rajta, megnyílik egy óriási eshetőség. Ha sikerül forradalmi változásokat úgy útjukra indítani, hogy teljes erővel, azonban tudatosan számontartott és betartott határok között folyjanak, akkor ezzel megtakaríthatunk valamit, ami a nyakló nélküli dinamizmusnak az egyik legsúlyosabb mellékterméke: a félelmet. Minden nagy forradalmon átment közösségre jellemző, hogy egy-két, néha több nemzedéken keresztül nem képes kiirtani a politikai élet determinánsai közül az ellenfelektől, a felkelt néptől, a visszatérő régi hatalmasoktól, az összeesküvőktől, az árulóktól és a külső beavatkozástól való félelmet. Egy forradalom, amely megszabott keretek között teljes és tiszta munkát végez, a politikai fejlődés számára óriási energiamegtakarítást jelent. Ha van ország, amelyiknek ilyenfajta energiamegtakarításra szüksége van, akkor Magyarország az.